

humanístic de retòrica amb moltes similituds amb el *De compositione* de Gasparino Barzizza, o els *Rethoricae praecepta* d'Enea Silvio Piccolomini, ben presents al *Liber*. Són especialment il·lustratius d'aquesta qüestió els resultats de les comparacions que presenta Polanco en el seu treball.

Sense filòlegs tan rigorosos com Lluís B. Polanco persistiríem en l'error antic i en el desconeixement de la vertadera dimensió de Joan Esteve i de l'humanisme a la València quatrecentista. Sense homes com Joan Esteve, innovador on n'hi hagi, mai no hauria pogut aparèixer un humanista com Lluís Vives.

Mariàngela VILALLONGA
Universitat de Girona
Institut d'Estudis Catalans

PUJOL, Josep M. (2013): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*. Ed. a cura de Carme ORIOL i Emili SAMPER. Tarragona: Publicacions de la URV, 414 p.

PUJOL, Josep M. (2013): *Three Selected Papers on Catalan Folklore*. Edited by Carme ORIOL & Emili SAMPER. Tarragona: Publicacions de la URV, 69 p.

L'aparició del llibre *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol* i del seu germà petit *Three Selected Papers on Catalan Folklore* és un esdeveniment, més que bo, magnífic. La compilació integral dels treballs folklòrics i etnopoètics de Josep M. Pujol (1947-2012) és una obra *maior*, rotunda, una aportació a la ciència de primeríssim nivell. Ho és perquè tots els escrits que la confegeixen —alguns amb l'aparença d'humils articles— són majors, substanciosos i referents dins del seu àmbit; i perquè tots són el resultat de procediments científics rigorosos i minuciosos, aplicats sense cap concessió. Josep M. Pujol feia, per damunt de tot, ciència amb autoexigència i amb aquella característica notable i ennoblidora que els pascalianos anomenen *esprit de finesse*. Aquest tarannà li reclamà temps i moltes hores de recerca i maduració de registres folklòrics i de bibliografies. El seu resultat fou la destil·lació de molts coneixements acumulats i de saviesa interpretativa manifestada amb perícia i originalitat. Això és el que els lectors trobaran en aquesta obra de referència per a l'etnopoètica i els estudis de folklore: coneixements fermes, segurs, en molts casos decisius, però sobretot, encara que no s'expliciti, l'obertura a noves perspectives, a maneres renovades i a una original sensibilitat per als estudis de folklore i etnopoètica. Afirmar Carme Oriol a la «Introducció», amb tota la raó, que «llegir els seus treballs suposa realitzar un exercici intel·lectual de primera magnitud i, per tant, cal fer-ho de manera atenta, sense precipitació» (p. 19). Farà bé el lector de seguir aquesta recomanació: hi aprendrà molt. M'atreveixo a afegir-hi que el resultat d'aquest enorme exercici intel·lectual ha estat, al marge la seva vàlua intrínseca, situar en la primera línia de la recerca internacional la que es fa als Països Catalans sobre el folklore i el domini etnopoètic catalans. Els etnopoetes del domini treballen en xarxa i amb forts lligams d'amistat, molts d'ells, si no la majoria, teixits precisament al voltant de la figura de Josep M. Pujol.

Val a dir que, en l'àmbit de la catalogació rondallística, decisiu per a la visibilitat internacional, Josep M. Pujol compartí el mèrit amb Carme Oriol. A tots dos els hem d'estar enormement agraïts. No crec que es tracti d'una exageració si s'afirma que tota la tasca investigadora de Pujol suposa, almenys, aquest parell de coses fonamentals: primera, el desempallegament d'un cert acomplexament o, almenys, atordiment científic en relació al folklore, que —excepcions a banda, alguna de ben il·lustre— repetia suats tòpics completament inútils; i, segona, el rearmament de les dosis necessàries d'autoestima per dignificar la ciència i per estimular generacions més joves a engrescar-s'hi (cosa a la qual, com a docent, hi prestà la màxima atenció personal). Per això el mestratge de Josep M. Pujol, com a investigador i com a docent, ha estat reconegut unànimement per la pràctica totalitat de la generació d'investigadors actuals. La compilació, doncs, de tota la seva obra folklòrica és un tribut de justícia per a ell, però també ho és per a les generacions d'investigadors posteriors, que mereixen tenir-la a l'abast i poder gaudir-ne en tots els sentits.

L'edició de l'obra ha anat a càrrec de Carme Oriol i Emili Samper, ambdós —de generacions dife-

rents— companys i amics de Josep M. Pujol. Carme Oriol, en concret, es convertí en la col·lega professional amb qui Pujol compartí la majoria de les empreses docents i de recerca esdevingudes clau per a la renovació dels estudis etnopoètics: l'estructuració dins del pla de la facultat de lletres de la URV d'un cert currículum de matèries de folklore i etnopoètica, la creació de l'Arxiu de Folklore (a la URV), la catalogació de la rondallística catalana segons els estàndards internacionals, la creació del «RondCat: cercador de la rondalla catalana» i, per descomptat, el foment de vocacions científiques entre els seus estudiants, alguns dels quals han esdevingut reconeguts investigadors. Carme Oriol és, sens dubte, la millor coneixedora de la figura de Pujol. Els editors, doncs, han realitzat una labor de primera mà, precisa i fiable al cent per cent, que es concreta bàsicament en quatre aspectes: la compilació en si mateixa i la seva estructuració coherent (i ben útil) en quatre àmbits, que reflecteixen amb exactitud i de manera idònia els respectius àmbits d'interès de Josep M. Pujol; la redacció d'una introducció breu i molt precisa (especialment útil per tenir una visió panoràmica dels escrits de Pujol i per a la seva adequada valoració), a càrrec de Carme Oriol, i l'exposició dels criteris d'edició, a càrrec d'Emili Samper; l'elaboració de la seva bibliografia exhaustiva en l'àmbit del folklore; i, finalment, la confecció de l'índex de tipus i motius (imprescindible per als folkloristes) i de l'índex de noms. La tasca dels editors, realitzada amb exquisida discreció, s'ha d'agradir doblement: des del present, però també en nom del futur, perquè no hi ha dubte que *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol* esdevindrà, en si mateixa, un llegat.

La compilació s'estructura en els següents àmbits temàtics: Teoria de la comunicació artística interactiva; Història dels estudis sobre el folklore i la literatura oral popular; Estudis introductoris als índexs tipològics; i Narrativa folklòrica.

Presos en conjunt, els articles agrupats en el primer àmbit («Teoria de la comunicació artística interactiva»), a excepció dels dos de caràcter més singular dedicats a les cançons populars i al rei En Jaume, suposen —tal com ho adverteix Carme Oriol a la introducció— la divulgació i l'ampliació de la noció de folklore dels folkloristes nord-americans de la fi dels anys seixanta i dels setanta en el nostre àmbit cultural català. Pujol s'adonà molt aviat de la importància renovadora d'aquesta escola, anomenada «contextualista», i, especialment, copsà l'enorme potencial «hermenèutic» de la concepció de folklore formulada per Dan Ben-Amos, no concebut precisament com a dada textual, sinó com a acte especial de comunicació. El folklore canviava de paradigma, en el sentit estricte de Thomas S. Kuhn, i es tornaven a repensar els seus fonaments epistemològics. Aquests articles responen molt coherentment a aquest propòsit d'assumpció científica i, a parer meu, el seu valor s'aclareix completament si se'n fa la lectura des d'aquesta perspectiva «kuhniana». Dit altrament: el que no caducarà d'aquests treballs és el reconeixement del paper que juguen dins la història dels nostres estudis de folklore; i, segurament, aquest rol històric de canvi de paradigma és el que més interessarà des de la perspectiva del futur. Amb tot, val la pena destacar que Josep M. Pujol no va ser un mer repetidor de les teories dels altres sinó que va procedir a una veritable aplicació d'aquesta concepció teòrica dins el marc del domini etnopoètic català. I ho va fer tant en la dimensió més sincrònica de la teoria folklòrica com en la diacrònica, per bé que els textos de Pujol sempre destaquen per ser molt dinàmics. A més de practicar la «ciència normal» del nou paradigma científic en el nostre domini —cosa que, per si sola, ja té una gran importància i mèrit en un país amb un estat hostil i aliè—, Pujol va fer aportacions pròpies ben remarcables com ara la integració de la filosofia del llenguatge d'Austin a l'etnopoètica.

En relació a la valoració del segon àmbit («Història dels estudis sobre folklore i la literatura oral popular») els treballs tenen l'encert de no adoptar les típiques posicions historicistes, hores d'ara ja completament superades. La perspectiva de Pujol normalment integra la dada històrica (sempre present desideologitzadament i molt ben cenyida epistemològicament com a dada positiva) amb el marc hermenèutic —o simplement interpretatiu— que li ofereix l'artefacte teòric que representa la noció de folklore adoptada. Vist ara amb perspectiva —no cal dir que aquesta edició de l'obra folklòrica sencera ho propicia—, la simbiosi investigadora de sincronia i diacronia, que Pujol va saber adoptar tan eficaçment i distingidament, representa un dels seus mèrits intel·lectuals més ben resolts i més notables. La lectura global de la seva obra hauria de tenir molt present, si es vol fer el més enriquidorament possible, aquesta simbiosi, atès que sempre i amb envejable naturalitat l'una dimensió es beneficia de l'altra.

Excepte el treball dedicat a Josep Romeu com a folklorista, tota la resta dels treballs pertanyen al segle XIX. L'habilitat interpretativa de Pujol, que permet situar en el punt just de la constel·lació catalana cada folklorista estudiat (Milà, Maspons i Bertran), es complementa amb l'atenció prestada a la constel·lació europea i el palesament de les relacions que mantenien entre elles.

Aquests treballs dedicats a folkloristes de generacions i àmbits mentals lleugerament diferents quant a la concepció del folklore, més el dedicat a la poesia popular i rondallística a Catalunya (1841-1866) que, com assenyala Carme Oriol, «aporta una reflexió aprofundida i extensament documentada del que constitueix el període fundacional del folklore a Catalunya» (p. 16), comparteixen un tret procedimental comú, molt d'acord amb el tarannà metòdic de Josep M. Pujol: l'acreditació documental, perfectament cosida amb el dinamisme argumentatiu dels articles. Efectivament, Pujol s'esforça a documentar fins els més mínims detalls. El resultat són unes aportacions que, fins i tot tractant-se d'estudis de síntesi relativament breus (uns més que d'altres), adopten el criteri de la completesa pel que fa als recorreguts dels fils documentals. Els articles, cosits amb aquest criteri, resulten molt ben travats i, per descomptat, esdevenen incontestables. Són referències fonamentals, definitives quant a les certeses, per a qualssevol recerques posteriors, i marquen camins almenys en dos sentits: en relació als continguts (per les exhaustives aportacions de dades «segures») i en relació als procediments (perquè, ben segur, a les recerques posteriors els serà molt difícil de recórrer algun camí que impliqui, en relació a aquests estudis de referència, la conculcació del principi de no contradicció).

Encara dins la valoració dels treballs del segon àmbit cal fer notar una notabilíssima subtilitat de contingut: el conjunt dels treballs de Pujol —no tan sols els històrics!— inclouen implícitament la seva personal visió de la història del folklore dels darrers dos-cents anys. Una joia que els lectors sabran fer emergir en estat de polidesa a cada tram de l'itinerari. No em refereixo, és clar, a la història agregativa de les dades, a l'estil de la venerable *Storia del folklore in Europa* de Giuseppe Cocchiara, sinó a una explicació dels perquès i el sentit de cada moment d'aquesta història —els essencials, si més no— a partir de la perspectiva que li aporta la seva noció de folklore. A un estudiant que hagués fet poques digestions li hauríem de recomanar que mastegués molt bé aquests textos, però sobretot que es prengués el temps que calgui per a llegir Pujol i descobrir-hi aquest i d'altres registres amagats, com els dels cantants que aconsegueixen produir els harmònics. És ben senzill: els textos de Pujol tenen la virtut de generar els seus propis harmònics; per això, quan es llegeixen, provoquen l'agradable sensació que s'hi aprèn sobre el que diu estrictament el text i, simultàniament, sobre moltes altres coses no explícites però que s'hi fan mentalment presents. En moltes ocasions hom s'adona que a propòsit del que s'està llegint s'hi convoquen un plec de suggeriments, temes, qüestions, que s'hi relacionen i que també queden il·luminats gràcies al que diu el text. Alguns d'aquests treballs produeixen un acusat efecte esponja perquè, un cop espremut per l'avidesa de la lectura, permeten reabsorbir en una síntesi major tota mena de continguts i d'illusions que abans de la lectura pul·lulaven desorganitzats.

En relació a la valoració del tercer àmbit («Estudis introductoris als índexs tipològics») precisem que es tracta d'índexs de la rondalla i de cap altre gènere de la narrativa folklòrica, per bé que Pujol també pretenia catalogar-los i hi esmerçà considerables esforços. Estrictament Pujol no va ser el primer en la classificació d'aquests materials. Quan afrontà la seva tesi de llicenciatura, la «Contribució de l'índex de tipus de la rondalla catalana» (1982) —la «Presentació» de la qual és un dels dos textos de l'àmbit—, ja existien dos precedents parcials de classificació de materials. Primera classificació: la de Walter Anderson que el 1954, a la revista *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, va publicar la catalogació de la *Rondallística* d'Amades i que, al seu torn, i amb variacions, va ser reproduïda per l'americà Stith Thompson a la 2a revisió de *The Types of the Folktales* (1962). Segona: la del mallorquí Josep A. Grimalt amb les *Rondaies mallorquines* d'Antoni M. Alcover (tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1975). No es tractava, doncs, de catalogacions del domini complet. Pujol, conscient que aquesta era una situació penosa que requeria una reparació «urgent» (ni que fos amb caràcter restrictiu dels materials), s'enfrontà a la tasca classificatòria amb dos condicionants: el de la magnitud dels materials i la seva dispersió (especialment en revistes —almenys una cinquantena), i el de l'articulació teòrica del corpus. Optà per incloure-hi «només els repertoris dedicats a la narrativa oral en prosa publicats en forma de

llibre». L'efecte que produí la seva «contribució» va ser molt gran; jo diria que un autèntic revulsiu per a l'autoestima dels (pocs) folkloristes i dels més aviat (força) aspirants dels anys 80 i 90. Disposar d'una classificació segura, intel·lectualment honesta, dels materials rondallístics segons els tipus Aarne-Thompson —un dels fruits més majestuosos del mètode historicogeogràfic finès— va ser un regal impagable. Recordo amb emoció com Pujol me n'oferí un exemplar fotocopiats quan jo era un jove inquiet i un complet neòfit en el folklore; exemplar que jo quasi reverenciava alhora que llegia sistemàticament totes les versions que hi apareixien. Si aporto aquest fet personal, que només té valor d'exemple, és per destacar el caràcter militant de Josep M. Pujol, procliu a ajudar a qualsevol que s'iniciés en la recerca —dins de les aules o fora d'elles, com era el meu cas—, amb la generositat intrínseca a la bona praxi científica tal com ell la practicava. El 1982 apareixia, doncs, la «Contribució...» que cobria la classificació tipològica de tot el domini etnopoètic, amb l'exclusió d'Amades per raó dels seus habituals manlleus, aleshores encara pendents de ser estudiats sistemàticament. Va ser la seva deixeblla Carme Oriol qui, l'any 1984, amb la seva tesi de llicenciatura (Universitat de Barcelona, Tarragona) va completar la «contribució» general de Pujol amb l'específica del corpus d'Amades. Sens dubte, per fer justícia al tàndem que des d'aleshores van formar Pujol i Oriol, la classificació de «l'Amades» es convertí en una mena de «segon volum» objecte d'igual atenció. Aquesta classificació adoptà els mateixos criteris catalogràfics i, tot i les limitacions de les màquines de palanca, Oriol va presentar el seu catàleg amb les mateixes convencions gràfiques que el catàleg de Pujol. Posteriorment arribaren, escrits conjuntament amb Carme Oriol, l'*Índex tipològic de la rondalla catalana* (2003) i l'*Index of Catalan Folktales* (2008), la importància del qual per a la visibilitat internacional de la rondallística catalana, conjuntament amb el cercador «RondCat», ja s'ha esmentat. La «Introducció» a aquest darrer índex, traduïda, és l'altre text compilat dins d'aquest àmbit.

El quart àmbit, i darrer («Narrativa folklòrica»), aplega els articles destinats a distingir i definir la rondalla i la llegenda. Alguns d'aquests articles tenen un marcat to didàctic per la seva destinació a docents i a una certa praxi dels gèneres a l'escola. Pujol sentia una especial inclinació per a aquests dos gèneres narratius, dels quals coneixia a fons tots els referents teòrics. «Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda» (1991-92) és un magnífic article que vol discernir entre ambdós gèneres amb agudesia i finor. Hi plantejava la superació d'una concepció textual del folklore —congruent amb l'«arxivística folklòrica», tal com l'anomenà Ignasi Roviró—, que Pujol associava més aviat al postfolklore. Per primera vegada els docents catalans van rebre la innovadora definició contextualista de folklore, concebut com «un tipus de comunicació especial que s'utilitza per superar determinades situacions difícils, delicades o potencialment conflictives que es produeixen entre persones que estan en contacte directe» (p. 278) i en petit grup. Tota una declaració de principis intel·lectuals del que es desenvoluparia coherentment els anys posteriors. La resta d'articles oscil·len entre l'estudi comparatiu i l'aprofundiment de qüestions temàtiques com ara els dedicats als ogres, al diable o a la figura arquètipa de l'heroi en relació als personatges del casal de Barcelona, Guifred I i Jaume I. Finalment, en relació a la llegenda, cal assenyalar el que fou el primer article publicat a Catalunya i a l'estat espanyol sobre llegendes urbanes, «Històries extraordinàries, llegendes urbanes» (1986).

Hom pot afirmar conclusivament que tota l'obra folklòrica de Josep M. Pujol respon, quant a la seva integritat intel·lectual i fins i tot deontològica, a la convergència d'uns ingredients i principis el resultat dels quals és una obra global que podem prendre, sense dificultat, com una *summa* d'etnopoètica i ciència del folklore: (1r) no hi ha artificiositat ni jocs de mans —d'aquells que se solen fer per tal d'(auto)enganyar el currículum o l'àgora acadèmica i la claca llagotera—; (2n) no hi ha cap concessió a res que no se cenyeixi al ferm propòsit de fer ciència, exercida amb una rotunda honestat intel·lectual i humana; (3r) l'assumpció d'un principi d'economia de coneixements i d'inferències modèlicament ben administrat, que dona la sensació que en els seus treballs mai hi manca ni hi sobra res; (4t) el fet revelador que, sota un aparent tractament temàtic gens enfàtic ni grandiloqüent, s'hi amaguen objectius sòlids capaços d'aportar per si sols els fonaments de futures recerques; (5è) l'ús d'una escriptura precisa, eficaç i molt elegant, pròpia d'un gran coneixedor de la llengua; (6è) una sostinguda agudesia interpretativa, no poques vegades simplement brillant; i (7è) doble dinamisme (i dimensió) dels seus treballs: quant a

l'extensió (lectura horitzontal i global), els seus resultats holístics ofereixen molt més que la simple agregació de les seves parts; i, quant a la intensitat (lectura vertical i singular), el seu aprofundiment eixampla i dimensiona de nou les aparents magnituds inicials.

Voldria cloure aquesta ressenya amb la mateixa afirmació amb què s'ha encetat: aquesta és una obra *major* de debò. Els folkloristes en actiu ho saben per pròpia experiència, més que més per la generositat personal que Josep M. Pujol sempre practicà amb els col·legues que ens hi apropàvem en sol·licitud d'ajuda i consell. Tanmateix, si he aconseguit que el desconexidor de l'obra folklòrica de Josep M. Pujol prengui consciència de la seva importància, ho consideraré un petit èxit per a l'estudi i per a la recerca posteriors. No és concebible prescindir d'aquest formidable volum, que facilita una labor fins ara molt més feixuga. Amb els seus treballs Josep M. Pujol honorà la ciència i els qui amb humilitat ens dediquem a l'etnopoètica i els qui s'hi dedicaran en el futur. Per ells, més que per ningú, paga la pena l'edició d'*Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*.

Three Selected Papers on Catalan Folklore és la traducció de tres treballs ben significatius de Josep M. Pujol: «Traditional Literature and Ethnopoetics» (representatiu de l'àmbit de la teoria de la comunicació artística interactiva); «Introduction to a History of Folklores» (representatiu de l'àmbit dels estudis de folklore i la literatura oral popular) i «Extraordinary Stories, Urban Legends» (representatiu de l'àmbit de la narrativa folklòrica). És una selecció d'articles destinada, lògicament, als investigadors no catalans desconexidors de llengües romàniques. L'aplega, molt breu (69 p.), és el resultat d'un suggeriment que, en l'acte d'Homenatge a la figura de Josep M. Pujol celebrat el 20 i 21 de juny de 2013 a la Universitat Rovira i Virgili, Dan Ben-Amos i Hans-Jörg Uther van fer a Carme Oriol sobre la conveniència de divulgar el seu llegat en anglès. El suggeriment, que fou acollit de grat, semblà molt oportú i escaient a la finalitat de fer accessible els treballs de Pujol a tot un grup d'investigadors forans que, malgrat conèixer de nom a Pujol i ser més o menys conscients de les seves aportacions, no l'havien pogut llegir directament. La selecció, doncs, està destinada a cobrir aquesta necessitat. Ho fa, a banda dels tres articles, amb una Introducció (10 p.) de Carme Oriol, que és la traducció anglesa íntegra de la que s'escriví per al volum català; amb una nota sobre l'edició (1 p.), a càrrec d'Emili Samper; i amb la bibliografia folklòrica completa de Josep M. Pujol, també reproduïda de la compilació catalana. Els destinataris naturals del volumet se'n podran fer una idea força exacta. Només és de plànyer que una qüestió pressupostària no permetés fer una selecció encara més representativa del que és. Vint-i-cinc són els treballs compilats a *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*; semblaria ideal que aquests «Selected Papers on Catalan Folklore» constessin aproximadament d'una tercera part d'aquells treballs, és a dir, de vuit. Tanmateix, cal admetre que els tres articles escollits permeten donar-lo mínimament a conèixer i responen singularment bé als seus interessos. Existeix, a més, una edició electrònica disponible al portal de l'editorial, feta amb el mateix esperit de difondre les seves aportacions a nivell internacional. La iniciativa, doncs, que arrodoneix i complementa la publicació de la seva *Obra folklòrica*, ha de ser aplaudida i valorada com es mereix.

Josep TEMPORAL

RAMIS, Josep Miquel (2014): *Autotraducció. De la teoria a la pràctica*. Vic: Eumo, 173 p.

Hom podria pensar que la pràctica de l'autotraducció és una anomalia, una flor que no fa maig enmig del prat vastíssim dels fenòmens de comunicació interlingüística. Tot i que de seguida ens vénen al cap noms d'escriptors de fama universal que s'han traduït a si mateixos (l'irlandès Beckett, el rus Nabokov), i d'altres que ho han fet a casa nostra (Antoni Marí, posem per cas, o Vicent Andrés Estellés), aquests casos deuen ser més aviat atípics. Les pàgines de crèdits dels llibres donen compte de molts més traductors que no autotraductors; per tant, l'autotraducció difícilment pot assolir estatus de categoria i, en principi, es veurà relegada al de poc més que mera anècdota. I, en efecte, aquesta és la consideració que ha tingut fins fa poc. En certa manera, el caràcter perifèric de l'autotraducció dins l'estudi de la traducció en general no feia més que reflectir el caràcter perifèric de la traducció en general dins els estudis